

Отже, ключовою проблемою розвитку вітчизняного конституціоналізму є формування науково обґрунтованої концепції установчої влади українського народу, що базується на положеннях Декларації про державний суверенітет України і Конституції України, та розв'язання проблеми співвідношення ідеї установчої влади, закладеної у цих актах.

Джерела

1. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 31. – Ст. 429.

2. Ющик О. І. Теоретичні основи законодавчого процесу. – К.: Парламентське вид-во, 2004. – С. 206, 210.

3. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради України від 24 серпня 1991 р.

№ 1427 // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 38. – Ст. 502.

4. Про проведення всеукраїнського референдуму в питанні про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради України від 11 жовтня 1991 року № 1660-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 48. – Ст. 663.

6. Український парламентаризм: минуле і сучасне / За ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: Парламентське вид-во, 1999. – С. 218; *Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л.* Конституційне право України: Підруч. / За заг. ред. В. Л. Федоренка. – 2-ге вид., переробл. і доопр. – К.: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2010. – С. 235.

7. Коментар до Конституції України / Ред. кол. В. Ф. Опришко (голова) – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. – С. 177.

6

Верховенство Конституції України як засадничий принцип правової держави

Микола ОНИЦУК,
кандидат юридичних наук,
директор Інституту
політико-правових досліджень

Одним з основних принципів розбудови правової держави, що закріплені частиною першою статті 8 Конституції України, є верховенство права. Цей принцип розкривається в спорідненому, хоча й не тотожному принципі верховенства конституції, який є характерним для більшості сучасних демократичних держав. Названі принципи є взаємодоповнюваними і співвідносяться передусім як доктринальний принцип побудови й функціонування правової системи, втілене в системі законодавства. Зазначене зумовлює важливість принципу верховенства конституції для розбудови правової держави і громадянського суспільства, для розвитку державотворення та правотворення кожної країни.

Принцип верховенства права (англ. *the rule of law*), що має свої давні витоки, сучасна правова наука розуміє передусім як панування права у життєдіяльності громадянського суспільства і правової держави. Водночас слід звернути увагу на походження принципів верховенства права, правової держави і власне конституціоналізму, який сприяв закріпленню цих принципів у конституційних актах більшості держав світу.

Як відомо, в юридичний обіг категорію «верховенство права» уперше запровадив у XIX столітті англійський правознавець А. Дайсі. Утім, своїми витоками

правова доктрина верховенства права сягає ще античних часів, а в її створенні й утвердженні значне місце посідають політико-правові доробки таких мислителів, як Т. Гоббс, Г. Гроцій, І. Кант, Дж. Локк, Ш. Л. Монтеск'є, Б. Спіноза та ін. Доктрина «верховенства права» передбачала необхідність підпорядкування «позитивного» (встановленого чи санкціонованого державою) права «непозитивному», тобто встановленому Богом, а пізніше, після обґрунтування Ж.-Ж. Руссо теорії народного суверенітету, – народом (природні права людини, потреби людського єства, вимоги розуму, мораль тощо). На практиці ж дія принципу «верховенства

права» означає, що держава та її інститути повинні визнати пріоритет прав людини й підпорядкувати останнім свою діяльність.

Важливим для забезпечення реалізації принципу верховенства права є й наблизений до нього за своєю сутністю та змістом принцип верховенства закону. Як відомо, верховенство закону передбачає визнання ключової ролі закону, прийнятого народом чи парламентом, якому народ делегував своє повновладдя, у правовій системі держави, в діяльності всіх суб'єктів права, насамперед органів державної влади й органів місцевого самоврядування, їх службових і посадових осіб. Тобто зміст принципу верховенства закону означає вищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів та інших джерел права (правових звичаїв, правових договорів, правових прецедентів тощо), а також важливість для системи правотворчої та правозастосовної діяльності.

З огляду на те, що закони, як акти позитивного права, мають свою юридичну ієрархію, принцип верховенства закону з утвердженням конституціоналізму наприкінці XVIII – початку XIX століття трансформувався в принцип верховенства конституції як основного закону для національної правової системи більшості держав. Але, зазначене не спростовує актуальності принципу верховенства закону для сучасних держав, який сприяє забезпеченню в них конституційного режиму правопорядку. Так, до прикладу, частина перша статті 19 Конституції України визначає, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Хоча зміст наведеного конституційного положення, по суті, об'єднує в собі обидва принципи – і верховенства закону, і верховенства Конституції, позаяк Конституція є складовим елементом системи чинного законодавства України.

Отже, нині у вузькому, буквальному розумінні принцип верховенства конституції слід розглядати як визнання найвищої юридичної сили конституції та її норм у системі законодавства. Відповідне значення цього принципу унормовує й частина друга статті 8 Основного Закону: «Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй». Схоже положення містить і частина перша статті 8 Конституції Польщі, яка визначає цю Конституцію найвищим законом Республіки Польща. Аналогічні принципи унормовуються й в конституціях інших держав.

Однак принцип верховенства конституції має й ширше, доктринальне значення. Його можна розглядати як цілісний конституційний принцип організації й функціонування правової держави, в основу якого покладено загальну ідею підпорядкування держави конституції, праву загалом. У свою чергу, принцип правової держави (*Rechtsstaat*), сформований у XIX столітті під впливом німецької політико-правової думки (Р. фон Моль, К. Т. Велькер, І. Кант та ін.) набув свого сучасного значення після його закріплення в конституціях різних держав.

Саме конституційне закріплення принципу правової держави, на нашу думку, дало можливість упорядкувати два взаємопов'язані процеси – становлення правового громадянського суспільства та його розвиток у напрямі утвердження правової держави. Свого часу І. Кант позначував цю парадигму буття суспільства та держави як *sibisuf ficientia*, коли громадяни мають

право виносити власні судження щодо найкращого облаштування держави, одночасно маючи право на участь у державних справах у разі, коли така людина є громадянином і не згяньбила себе злочинами проти держави.

Очевидно, що конституція держави посідає особливе місце в правовій системі держави. Вона є основним законом для суспільства та держави і має верховенство на всій території країни, є установчим актом, який, коли конституція не є фіктивною чи номіналістичною, характеризується високим рівнем легітимності та регулює найфундаментальніші відносини в суспільстві: закріплює основи конституційного ладу, права та свободи людини, відносини особи, влади і права.

Конституція отримує різні форми закріплення принципу верховенства на рівні своїх нормативних положень. При цьому важливими є й гарантії, які забезпечують дієвість принципу верховенства конституції у правовій державі. До прикладу, частина третя статті 8 Конституції України встановлює, що її норми є нормами прямої дії, а також визначає, що звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції гарантується.

Конституція України характеризується верховенством не лише стосовно актів національного законодавства, а й щодо міжнародних договорів. Так, частиною другою статті 9 Конституції встановлюється: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України».

Реалізація принципу верховенства Конституції України також забезпечується через діяльність органу конституційної юрисдикції. Так, завданням Конституційного Суду є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України (ст. 2 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Як передбачено ч. 2 ст. 147 Конституції, Конституційний Суд вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції і дає офіційне тлумачення Конституції та законів України. Закони й інші правові акти за рішенням Конституційного Суду визнаються неконституційними повністю чи в окремій частині, якщо вони не відповідають Конституції або якщо була порушена встановлена Конституцією процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності. Закони, інші правові акти або їхні окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність із дня ухвалення Конституційним Судом рішення про їх неконституційність (ч. 1 та 2 ст. 152 Конституції України).

Є й інші нормативно-правові та інституційні, судові та позасудові, матеріальні та процесуальні, національні та міжнародні гарантії забезпечення реалізації принципу верховенства Конституції, який має засадничий характер щодо розбудови правової держави, зміст і спрямованість якої визначають права й свободи людини та їх гарантії. Від ефективності реалізації цих гарантій залежить дієвість і самого Основного Закону, і правової держави, розбудову якої він визначає пріоритетним завданням для України.